

ANDERS SANDØE ØRSTED
efter maleri af Hans Hansen 1806 (Frederiksborgmuseet).

II. ANDERS SANDØE ØRSTED SOM JURIST

Af **Knud Waaben**

1. Anders Sandøe Ørsted var lige fyldt 20 år da han blev candidatus juris i begyndelsen af 1799.¹ Han havde studeret jura i knap 3 år, men en del af studietiden var gået med at besvare et prisspørgsmål i filosofi. Besvarelsen blev belønnet og udkom i 1798 i to små bind på henved 500 sider: »Over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip«.

Samme år som Ørsted blev kandidat deltog han sammen med fem andre i en konkurrence om et ledigt adjunktur ved det juridiske fakultet. Han havde stilet mod en universitetsansættelse, men stillingen blev givet til den to år ældre M. H. Bornemann. Det er sikkert hurtigt kommet til at stå klart for de fleste at der her var truffet et forkert valg. Det er sværere at sige om afgørelsen var uretfærdig overfor Ørsted, når bedømmelsesgrundlaget og tidens målestokke tages i betragtning. M. H. Bornemann, der hørte til Ørsteds vennekreds, var endnu en meget lovende jurist med udpræget retsfilosofiske interesser og havde året i forvejen konkurreret om den samme stilling uden at få den. For de bedømmere der kendte de unge jurister godt må dog meget have tydet på at Ørsted var talentet fremfor nogen. Hans trykte prisafhandling og andre arbejder var vægtige kvalifikationer, hvis man da ikke antager — som Ørsted selv gjorde senere² — at hans retsfilosofiske udvikling på bare eet år havde stemt hans bedømmere og specielt professor J. F. W. Schlegel mindre velvilligt overfor ham. Ørsteds prisopgave hvilede på Kants filosofi, som han bl. a. havde tilegnet sig gennem Schlegels forelæsninger. På det tidspunkt var det et avanceret standpunkt at have lagt den Wolffske filosofi bag sig og dyrke Kant. Men fra 1798 til 1799 kom Ørsted under Fichtes indflydelse, og han havde i konkurrenceåret i »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« skrevet en udførlig kritisk anmeldelse af Schlegels *Naturret*. Forholdet mellem de to var derefter spændt. Der udviklede sig en skarp polemik da Ørsted nogle år senere også anmeldte Schlegels 2. udgave.

Der er ingen grund til at se det som nogen ulykke for retsvidenskaben eller for Ørsted personligt at han ikke kom til universitetet men til Hof- og Stadsretten, hvor han blev udnævnt til assessor i 1801. Det er iøvrigt ingenlunde sikkert at fakultetet havde fået lov at beholde Ørsted ret længe; både i det 18. og det 19. årh. blev mange af dets lærere tiltrukket af anden statstjeneste. I Hof- og Stadsretten, der fra 1805 tillige var landsoverret, sad Ørsted indtil 1810 da han udnævntes til dommer i Højesteret. Og i 1813 begyndte hans langvarige embedsvirksomhed i Danske Kancelli. Ørsteds dommergerning har uden tvivl haft en meget stor betydning for hans udvikling som juridisk forfatter. Den har ikke blot øget hans erfaringsgrundlag og skærpet hans evne til grundig afvejning af alle de hensyn der kan gøre sig gældende ved afgørelsen af tvivlsomme spørgsmål. I sammenhæng med hans moral- og retsfilosofiske studier har det praktiske arbejde også bidraget til at forme den opfattelse af rettens væsen som han nærmede sig med Fichte som mellemlid. »Det bør erkjendes, at ingen nok saa dybsindig Grandskning kan være nok for grundigen at kjende og viseligen at lede de menneskelige Anliggender, og ordne de forviklede Forhold i Livet. Men ogsaa bør det tilstaaes, at det heller ei er tilstrækkeligt at have oplevet meget og samlet mange enkelte Bemærkninger, uden at have grandsket over de mødende Forholds Væsen og henført disse til almindelige Love«. ³

Efter sin udnævnelse til dommer var Ørsted indstillet på en mindre omfattende skribentvirksomhed. I en alder af 22 år havde han afsluttet den første fase af sit forfatterskab med den store og ikke efter planen fuldførte afhandling om trykkefrihedsspørgsmålet. I sine studier ofrede han nu mindre tid på filosofien og uddybede sit kendskab til den juridiske litteratur, herunder fremmed ret. Han bevarede dog en interesse for tidens filosofiske strømninger, og den kom flere gange til udtryk i hans skrifter, fx. da han i 1824—25 diskuterede viljens frihed med lægen professor F. G. Howitz. ⁴ Biskop H. Martensen fortæller i 1882 at Ørsted gerne drøftede filosofi med de unge der kom i broderen Hans Christians hjem, »om end hans kritiske Aand ikke tillod ham at fatte Tillid til noget philosophisk System«. ⁵ Efter eget senere udsagn tvivlede Ørsted på at han havde et ægte talent for den rene filosofi: »Jeg vil ellers gjerne troe, at der af Anlæg for Philosophien kun har været givet mig det logiske og moralske Element, men ikke det egentlige speculative«. ⁶ Fra de allerførste år lå hovedvægten i hans filosofiske studier på moralfilosofien, og de syntes bestemt til at give stof til hans spekulationer over rettens grundproblemer. I denne sammenhæng skal også to af hans bedst

kendte afhandlinger læses: »Om Forholdet mellem Religion og Stat« (1807) og »Over Grændserne mellem Theorie og Praxis i Sædelæren« (1811).⁷ De indeholder for en stor del ganske pragmatisk og jordbunden bevisførelse for religionens og moralens nytte i retslivet.

Efter 1799 blev det vist ikke på noget tidspunkt aktuelt for Ørsted at søge en tilknytning til det juridiske fakultet. Men som privat manuduktør og senere som lærer for kandidater fik han mange elever, og han blev fast lærer i kirkeret ved pastoralseminariet. I 1812 fik han tilbud om at komme til universitetet i Kristiania. Det var dengang det forlød at man også ville kalde så prominente folk som Oehenschläger, Steffens, Sibbern og Grundtvig.⁸ Det kunne jo være blevet en alvorlig åreladning i København, men den blev lykkeligt undgået. Om Ørsted skrev hans hustru Sophie i et brev af 10. maj 1812: »Gud ske evig Lov og Tak, han bliver her«.⁹

2. Ørsted havde allerede fra sin studietid forberedt sig på at skrive en ny systematisk fremstilling af dansk ret. Da han ikke blev universitetslærer men en skrivende og i høj grad tænkende dommer, senere kancellideputeret, kom han i et lidt akavet forhold til juraens litterære genrer. Han valgte at skrive to af sine større værker som kommentarer til for-gængernes arbejder. Først kom »Supplement til afdøde Generalauditeur Nørregaards Forelæsninger over den danske og norske Private Ret« i tre bind (1804—12), senere »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog« i seks bind (1822—35). Hertil kom nogle monografier, bl. a. de strafferetlige der vil blive nævnt nedenfor, og en juridisk Formularbog i flere oplag. En række større afhandlinger, nogle genoptrykte, andre nye, blev samlet i »Eunomia« I—IV (1815—22).

Derudover blev Ørsted ophavsmand til et formidabelt forfatterskab af tidsskriftsafhandlinger. I begyndelsen kom de i »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« og andre af tidens litterære og akademiske publikationer, men langt de fleste findes i de tidsskrifter som Ørsted selv udgav, først sammen med kollegerne i Hof- og Stadsretten, fra 1804 til 1830 alene: »Juridisk Maanedstidende«, »Juridisk Arkiv«, »Nyt juridisk Arkiv« og »Juridisk Tidsskrift«. Da Ørsted havde så meget nyt at bringe og ikke af naturen var kortfattet, blev både hans tidsskriftsafhandlinger og anmeldelser ofte meget lange. Forfatterskabets samlede omfang kan opgøres til godt 25.000 sider. Hvis man skulle genudgive det hele — hvad

ingen naturligvis kan finde på — kunne det næppe rummes i mindre end 40 bind. Der kom et udvalg i 7 store bind i 1930'erne,¹⁰ senere fulgt af et bind med trykkefriadsskrifter.¹¹ Også dele af Ørsteds erindringsværk »Af mit Livs og min Tids Historie« I—IV, der ikke hører til memoirelitteraturens perler, er nyudgivet (1951).

Som skribent var Ørsted uden større medfødt eller tillært formsans. Han var sig bevidst og undskyldte flere gange at hans embedspligter ikke levnedede ham tid til den formelle bearbejdelse som kunne være ønskelig. Han havde dog lagt vægt på at forbedre fremstillingsformen når han vendte tilbage til tidligere behandlede emner. Om de afgørende spørgsmål skiftede han sjældent mening. Ørsteds sprog falder oftest noget tungt og gammeldags, men der forekommer også en behagelig lethed, især hvor han polemiserer eller hvor han fremstiller grundlæggende tankegange uden at fortabe sig i lovsteder eller anden detailleret dokumentation. Fremstillingen præges altid af hans beherskelse af problemerne. I kraft af sin fabelagtige hukommelse har han altid haft stoffet præsent. I sine unge år gjorde han notater på hvide blade i sit exemplar af Nørregaards lærebog, men i fortalen til sidste bind af Haandbogen skriver han at han i tillid til sin hukommelse yderst sjældent har optegnet det som han kunne få brug for ved litterært arbejde. Man må nok forestille sig at han altid har været i stand til at skrive når han havde en ledig time og formentlig altid i nogenlunde samme tempo, undtagen når hans nervesygdom plagede ham. Han arbejdede sjældent længere end til kl. 9 og aldrig om natten. Endnu som dommer havde han i en årrække op til 5 timers manuduktion om dagen. I den nævnte fortale oplyser han også at nogle af hans arbejder er trykt efter manuskripter frembragt af andre, enten efter diktat eller efter afskrift af hans — som det uden videre kan bekræftes — »meget ofte ulæselige Haandskrift«.

Bortset fra de nedenfor nævnte bind der blev oversat til tysk er Ørsteds arbejder helt igennem på dansk. Det kan lyde som en trivialitet at fremhæve det, men faktisk spillede latinen endnu i de første årtier af det 19. årh. en rolle i den juridiske litteratur, selvom det ikke længere gjaldt håndbøger og trykte forelæsninger. Der blev talt latin ved eksamensbordet, og akademiske afhandlinger og festskrifter skulle være på latin. Denne konvention satte sig et ejendommeligt spor da det juridiske fakultet i 1815 indstillede Ørsted til æresdoktorgraden.¹² Fakultetet foreslog det ikke helt værdige vilkår at Ørsted skulle skrive en afhandling på latin over et selvvalgt emne når han fik tid til det. Men både i kancelliet og på allerhøjeste sted frafaldt man betingelsen, og Ørsted kom kun

til at skrive sit *curriculum vitae* på latin.¹³ Mange år efter Ørsteds promotion, i 1839 og 1845, fik professorerne A. W. Scheel og F. C. Bornemann dispensation fra kravet om latin i universitetsprogrammer. De fremhævede begge at det drejede sig om emner og begreber der ikke kunne udtrykkes tilfredsstillende på latin. Ved examensbordet bortfaldt det sidste krav om latin i 1847; det var naturligt nok romerretten der var sprogets sidste skanse.

I Ørsteds virksomhed som juridisk forfatter blev der gjort et føleligt indgreb ved en kongelig ordre af 21. september 1826. Ørsted havde publiceret afhandlingen »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?« Den måtte opfattes som et indlæg i striden mellem H. N. Clausen og N. F. S. Grundtvig, og den vakte mishag bl. a. hos Frederik VI og kancellipræsidenten F. J. Kaas, fordi den på linie med professor Clausen tog til orde for en begrænsende opfattelse af den forpligtelse der lå i præsteeden i dens forhold til de såkaldte symbolske skrifter, specielt hvad angik læren om treenigheden. Kongens afgørelse gik ud på at det alene skulle være Ørsted tilladt at afslutte Haandbogen og nogle tidsskriftserier, at udsende tidligere skrifter i reviderede udgaver, og at skrive det som hans stilling som medlem af lærde samfund fordrede. Han skulle desuden forlade pastoralseminariet.

Sagen er blevet meget kommenteret. Selv når der tages det yderste hensyn til den sene enevældes opfattelse af en generalprokurørs pligtforhold, er det vanskeligt at komme udenom at et skriveforbud var en for aktionens hovedmænd belastende udgang på denne sag. Både kritikken og forbudet ramte Ørsted hårdt. Han havde erklæret sig rede til at begrænse sin forfattervirksomhed hvis han endnu nød den for embedet nødvendige tillid hos kongen, og det har ligget ham fjernt at søge et martyrium. Men han ville have følt sig bedre stillet hvis hans tilsagn om at skrive mindre havde været nok.

Det er ikke sandsynligt at skriveforbudet tilføjede dansk retsvidenskab noget stort tab. Frantz Dahl, der i 1929 udgav Ørsteds afhandling og sagens akter, antager at Ørsteds tanker stadig havde kredset om en ny systematisk fremstilling af dansk ret, og at det var ham en sorg at måtte overlade denne opgave til efterfølgerne.¹⁴ Men det er sikkert uberettiget at tro at indgrebet overfor Ørsted berøvede retslitteraturen det endelige monumentalværk fra hans hånd. Året før havde han udtrykt tvivl om hvorvidt han kunne gøre sig færdig efter planen i »de sandsynligviis ikke mange Aar, hvori der endnu levnes mig Kraft til at forbinde en udstrakt literair Virksomhed med et vigtigt og byrdefuldt Embedes Bestyrelse«. ¹⁵

Store planer der rakte ud over Haandbogens fuldførelse har han næppe haft i 1826. Haandbogen blev afsluttet med bind III—VI i årene 1828—35, og man skal næppe alt for stærkt begræde tabet af det som han iøvrigt kunne have nået at præstere, især da han jo ikke havde nogen tanke om at forlade embedsgerningen, hvortil nu fra 1835 hørte hvervet som kgl. kommissarius ved Stænderforsamlingerne. I fortalen til sidste bind nævner han den mulighed at han kunne have fortsat med at behandle strafferetten og procesretten, og han skriver ligesom i 1825 at tiden ikke fortsat vil række til omfattende videnskabelige arbejder. Ørsted er næppe uoprigtig når han her giver gode grunde for den beslutning han har taget.¹⁶ Det kan ikke vides om Ørsted langt op i 1830'erne har været under indflydelse af skriveforbudet. Hvordan det end forholder sig hermed er der vemod ved Ørsteds afsked med det juridiske forfatterskab. Sibbern, der var cand. jur., gav smukt udtryk for læsernes og elevernes følelser i et stykke i »Patriotiske Intelligentsblade« 1835.¹⁷ Han skriver bl. a.: »Men hvad det egentlige Forfatterskab angaaer, skal det da indtil videre beroe med Det, han har leveret. *Indtil videre* siger jeg, og Mange tænke og sige det, som jeg«.

3. Ørsteds indsats som juridisk forfatter skal ses på baggrund af den tilstand der prægede det danske retssystem og retsvidenskaben omkring år 1800.

Lovgivningen befandt sig i en meget mangelfuld tilstand. Den bestod af Christian V's Danske Lov fra 1683 og et stort antal forordninger og reskripter der kun på få områder var resultatet af en grundig og planmæssig lovforberedelse. Et forsøg på revision af Danske Lov gennem kommissionsarbejde i det 18. årh. havde vist sig helt resultatløst. Meget ofte var gamle og nye bestemmelser ikke bragt i overensstemmelse med hinanden. Men også under en spredt, forældet og ufuldstændig lovgivning skal domstolene have svar på alle de spørgsmål der bliver forelagt dem. En dommer kan ikke sige til parterne at dansk ret ikke kender nogen løsning på deres konflikt. Meget hvilede altså på domstolene, og deres opgaver øgedes med det stigende antal retsproblemer der blev aktuelle bl. a. som følge af erhvervslivets udvikling. Fra slutningen af 1700-tallet gik det godt fremad med hensyn til de juridiske kvalifikationer i retterne, men endnu var det føleligt at examensordningen af 1736 først sent var begyndt at frembringe kandidater i et antal der i nogen grad svarede til det praktiske behov. Det må antages at det store flertal af underretter langtfra var på højde med den Hof- og Stadsret som Ørsted

indtrådte i. Det var en svaghed ved domstolsvæsenet at der ikke gjaldt særlig veludviklede grundsætninger om hvorledes man fortolker loven eller bærer sig ad når der slet ikke er noget at hente i loven. En for senere tider så vigtig retskilde som domstolens egen praxis og slutninger ud fra den var i det 18. årh. af begrænset betydning. Kun få domme blev trykt. Det er en af Ørsteds fortjenester at han publicerede domme i stort antal i de tidsskrifter han udgav gennem næsten 30 år.

Retsvidenskaben var ikke særlig godt udrustet til at yde vejledning.¹⁸ Litteraturen var beskeden af omfang, lidet dybtgående i sin fremstilling af de gældende regler og præget af ringe fantasi overfor nye problemer og af en tilbøjelighed til at finde konkrete løsninger ved at slutte ud fra almindelige begreber. Om den juridiske litteratur skrev Ørsted mange år senere at han fra sin første studietid undrede sig over »den Mængde af ilde begrundede Fortolkninger og Følgeslutninger, hvorpaa man overalt stødte«. ¹⁹ Læsning af domme og responsa — ikke mindst Stampes Erklæringer — betød mere for ham end studiet af lærebøgerne. Han var gennemgående mere tilfreds med domstolens afgørelser end med teorien. I fortalen til sin Haandbog I (1822) skrev Ørsted at det er »et meget hyppigt Tilfælde, at mine Undersøgelser gaae ud paa at retfærdiggjøre den Mening, som længe havde været gjeldende ved Domstolene, imod en urigtig Theorie«.

En stor del af teoretikernes interesse blev endnu holdt fangen af naturetten. Den gamle tanke i naturetten var at der kan opstilles et system af retsregler der ikke kan udledes af landets love men beror på fornuftsslutninger, en eviggyldig retsorden. Forestillingerne om naturrettens væsen kunne iøvrigt variere noget under indflydelse af de forskellige filosofiske systemer. Naturetten indtog sammen med romerretten, specielt den i Tyskland reciperede romerret, en fremtrædende plads i studieordningen.²⁰ Af Ørsteds lærere skrev ikke blot Schlegel men også Nørregaard en Naturet. Ørsted havde været fortrolig med den længe før han forlod Rudkøbing, og han havde undret sig over meget i denne bog, bl. a. fremstillingen af principperne for lovfortolkning.²¹

For Ørsted blev det snart en umulig tanke at der skulle findes en naturlig ret, hvis man hermed mente en allerede i »naturstanden« bestående ret der lod sig udlede af selve den menneskelige fornuft.²² En sådan »metaphysisk Naturet« kunne ikke adskilles fra moralen. Der var intet selvstændigt motiv til at lyde denne »ret«, og den savnede både bestemt-
 hed og anvendelighed. Ret opstår som noget fra moralen forskelligt når der gennem statsdannelsen skabes specifikke forhold af rettigheder og

pligter der er sanktionerede i statens tvangsorden. Ret er den normative orden der er sat ved lovgivningen og hvad dermed kan sidestilles. Ved den positive ret afgrænses det enkelte individs frihedssfære, og der sættes motiver til lydighed der er forskellige fra samvittighedens bud. »Staten og dens Indretninger er altsaa Kilden til al udvortes Ret«. ²³ Dette svarer endnu til Fichtes standpunkt.

Men et brud med Fichte var samtidig under udvikling. Det skete i første omgang »stiltiende«, senere med fornøden begrundelse, navnlig i det i 1807 publicerede foredrag som i sin endelige form fik titlen »Om Forholdet mellem Religion og Stat«. ²⁴ Ørsted blev betænkelig ved den antagelse at rettens selvstændige opgave er begrænset til at modvirke borgernes indbyrdes krænkelser; han så på den anden side en fare for at brugen af tvangsforanstaltninger og politi i dette øjemed ville tilintetgøre den frihed der skulle sætte mennesket i stand til at realisere sit moralske formål. Vel skulle staten sikre de af den selv afvejede egeninteresser. Den magt som er ret skal begrænse den enkeltes frihed, således at den er forenelig med andres velbegrundede frihed. Men staten skulle tillige på en langt mere omfattende måde bruge retten som middel til at realisere sædeligheden i de ydre samlivsforhold. Det hedder hos Ørsted at »et ægte moralsk Livs Frembringelse er en Gjenstand for Retssystemet«. ²⁵

Rettens begreb er altså bundet til statsdannelsen og den herved givne mulighed for håndhævelse af normer ved domstole og administrative myndigheder. Hvis retten ikke skal få et vilkårligt indhold eller løbe den risiko at skabe mere ufrihed end frihed, må den være bestemt af »Menneskehedens Total-Øjemeed«. ²⁶ Retten skal være »en organiserende Construction af den Tingenes Orden, der tilveiebringer det frieste, virksomste og lykkeligste Samliv.« ²⁷ Retten skal svare til »Samfundets moralske og sociale Tarv«. ²⁸ Med dette vil Ørsted ikke tilsløre at landets love er gældende ret hvad enten de er gode eller mindre gode, sædelige eller mindre sædelige. Der består ikke ved siden af denne ret en orden der udgør den virkelige sædelighed og tillige er »ret« (naturret). Derimod kan der være en modstrid mellem ret og moral, og den konflikt må individet selv løse i overensstemmelse med sin samvittighed indtil en bedre lov har fjernet konflikten.

4. Alle de store i Ørsteds slægtled gjorde på et eller andet tidspunkt deres mageløse opdagelse. Anders Sandøe var nok den der i familie- og vennekredsen havde sværest ved at forklare hvori hans bestod. Den kan heller ikke bringes på en kort og enkel formel og er i hvert fald ikke

udtømt med det som her er sagt om hans afvikling af naturretten og om den forbindelse han etablerede mellem moralen og retten i staten. Ørsted skrev aldrig en almindelig retslære. Et sammentrængt referat må bygge på udtalelser i forskellige skrifter af hvilke nogle er moralfilosofiske, andre juridiske. Blandt de sidste kan der sondres mellem dem der indeholder almindelige principper og begreber og på den anden side de meget større dele af hans forfatterskab hvor han lægger sin praxis som teoretiker for dagen i arbejdet med bestemte retsproblemer. Der tegner sig herved en opfattelse efter hvilken en konklusion om »rettens væsen« — herunder dens forhold til moralen — bliver det umiddelbare udgangspunkt for en juridisk metodelære.

Ørsted vil ligesom sine forgængere fastholde et begrebsmæssigt skel mellem ret og moral. Hvad Ørsted siger om det sædelige som et element i retten angår det der skal virke motiverende og indholdsbestemmende — give retten idealitet — når der skabes ny ret gennem lovgivning eller når gældende ret skal fastlægges eller udvikles ved domstolene. Vi må her lade de udtalelser ligge som særlig klart angår Ørsteds opfattelse af lovgivningsopgaverne og af »lovgivningsfilosofi« som en særlig disciplin. Historisk mere betydningsfuld er hans opfattelse af domstolenes rolle og principperne for deres virksomhed.

For tilhængere af et omfattende og så vidt muligt udtømmende kodifikationsarbejde ville Ørsteds tanke om at skabe ret til virkeliggørelse af »Menneskeheden Total-Øjemeed« eller »Samfundets moralske og retlige Tarv« først og fremmest have adresse til lovgiveren. Det kunne da formodes at staten på overskuelig tid ved lov ville »frembringe Organisationen af de skønneste, ædleste, lykkeligste, med Menneskets fysiske og moralske Interesse meest harmoniske, udvortes Forhold, hvortil offentlig Forsorg [dvs. offentlige foranstaltninger] kan lede«. ²⁹ Det synes da også at have været Ørsteds oprindelige opfattelse at der skulle anvises domstolene en meget begrænset beføjelse. Loven skulle fortolkes, men hvis domstolene gik ud over denne opgave ville de tiltage sig en lovgivende myndighed der ikke tilkom dem. Når domstolenes rolle var restriktivt bestemt, ville manglerne ved retstilstanden træde frem og kunne fx. indberettes til en lovkommission. Lovgivningen ville blive revet ud af sin hidtidige sløvhedstilstand og snart nå til »en høj Grad af Fuldstændighed«. ³⁰

Men Ørsted blev ligesom von Savigny i Tyskland skeptisk overfor tanken om en omfattende privatretlig lovregulering, især hvis man herved forudsatte at dommeren kun skulle kunne tage hensyn til loven. ³¹ Hans

skepsis skyldtes bl. a. en grundanskuelse han tidligt havde dannet sig ved iagttagelse af både moralske og retlige forhold. Lige så lidt som i naturens verden findes der indenfor de moralske pligtforhold skarpe skel. Der er en uendelig graduation af konkrete omstændigheder som betinger pligternes afgrænsning og dommen over handlinger. Således forholder det sig også med de fænomener som retten regulerer. De kan ikke udtømmes i almene begreber fra hvilke man let kan deducere resultaterne i de enkelte tilfælde. Det er derfor den praktiske dømmekraft der skal løse retsproblemerne.³² Loven må naturligvis søge at udtrykke sig alment hvor rækkevidden heraf nogenlunde kan overskues (fx. når det gælder uundværlige begreber som kontrakt eller besiddelse), men selv da vil der ofte savnes mulighed for umiddelbart at slutte noget om forholdet mellem begrebet og det beviste konkrete faktum. Den retlige konklusion er ikke en simpel logisk proces men beror i mangt og meget på et skøn. Loven kan ikke opregne alle de måder på hvilke et retligt samtykke kan gives. Injurieregler kan indeholde almene kendemærker på strafbare ytringer, men ret kan ikke fixeres ved at man gør loven til et katalog over sprogets værste gloser. Der er i Ørsteds opfattelse værdifulde tilløb til de diskussioner som i en senere tid er ført om den retlige slutnings karakter, om forholdet mellem en lovbestemmelses semantiske referens og konkrete fakta, om forholdet mellem erkendelse og vurdering i retslæren.

Det er dommerens rolle der fremhæves hos Ørsted. I 1. bind af Haandbogen udvikler han sin retskildelære, dvs. læren om hvilke slutningsgrundlag og metoder der står til domstolenes rådighed når de skal afgøre hvad der er gældende ret i en konkret sag. Loven bevarer sin plads som den primære retskilde, og Ørsted giver et langt mere nuanceret billede af principperne for lovfortolkning end man var vant til at se. Men Ørsted fremhæver at der findes anden ret i staten end den der er udtrykt i loven. Han fremhæver de uskrevne retskilders betydning. Disse retskilder optræder i Haandbogen og andre steder hos Ørsted under mange forskellige betegnelser: »sædvaner«, »folkets sæder«, »kutymen«, »naturlig ret«, »den naturlige retsfølelse«, »lovens ånd«, »lovens grundsætninger«, »den sunde fornuft«, »det borgerlige livs trang«, »sagens natur«, »retsgegenstandenes natur«, »billighed« osv. Kun til en vis grad kan man bestemme hvad hvert af disse udtryk betyder for Ørsted; de griber til dels ind i hinanden og er forskellige ord for det samme. Der forekommer hos Ørsted mere eller mindre bevidste betydningsændringer fra de tidlige skrifter til Haandbogen. Udtrykkene fastlægger ikke en klassifika-

tion; deres værdi ligger i den variation af temaer der anslås når Ørsted vil udvide begrebet om gældende ret.³³

I nogle henseender fremgår det klart af Ørsteds skrifter hvad han henregner til gældende ret. Loven kan, uden udtrykkeligt at afgøre et spørgsmål, give grundlag for slutninger om hvad der er dens ånd eller grundsætninger. Lovgiveren må desuden antages at have villet opretholde en sum af retsregler der har historisk hjemmel i folkets sædvaner og retsbevidstheden. Nogen usikkerhed volder Ørsteds brug af udtrykkene »sagens natur« og »naturlig ret«. Det sidste kan dog i hvert fald adskilles fra den naturret som Ørsted havde taget afstand fra. Det er mest nærliggende at antage at en »naturlig ret« i almindelighed skal forstås som en interesse eller et hensyn der fremtræder med en på forhånd given, for fornuften indlysende fordring på at nyde beskyttelse ved landets domstole. I realiteten kan Ørsteds behandling af en sådan »naturlig ret« naturligvis falde sammen med den der kendtes fra den naturretlige litteratur. Ørsted antog at der gives retsregler som må følge af en »ren Fornuftnødvendighed«, men han har også sagt at det kun gælder en lille del af retssystemet.³⁴ Det fremgår af hans sprogbrug at »fornuft« også kan sigte til andet end anvendelse af filosofiske grundsætninger; »sund fornuft« kan være dømmekraft i praktiske forhold, menneskekundskab o.l.

5. I det slægtled der kom til det juridiske fakultet efter Bornemann, Hurtigkarl og Schlegel, dvs. i 1830'erne da det 18. årh. randt ud med nogen forsinkelse, begyndte specialiseringens tid i dansk retsvidenskab. Ingen har efter Ørsted påtaget sig at beherske så store dele af retssystemet som han: formueret, person-, familie- og arveret, procesret, strafferet og almindelig retslære, foruden fremmed ret og romerret. Retshistorien gjorde han aldrig til genstand for selvstændige studier, men slutninger på historisk grundlag var af stigende betydning for ham i hans arbejde med at bestemme indholdet af gældende ret. Ørsted skrev adskiligt indenfor statsforfatningsret og forvaltningsret, men disse fag skiftede karakter efter junigrundloven, og af Ørsteds skrifter huskes nu — af historiske grunde — især hans arbejder om trykkefriheden og statens pengevæsen. Omkring år 1900 varetog en universitetslærer normalt to juridiske hovedfag, i dag kun eet.

Ørsteds vigtigste indsats i dansk retsvidenskab var uden tvivl den han præsterede indenfor privatrettens centrale fag, især formueretten (obli-

gationsret og tingsret) men også person-, familie- og arveretten. Hans forfatterskab spænder over alle de emner som gennem mange hundrede år har udgjort hovedsubstansen i europæisk ret og retsvidenskab: ejendomsrettens indhold og overgang, panteret, servitutter, hævd, aftalers indgåelse og virkninger, de enkelte kontraktstyper, skadeserstatning, arvegangen i familier, testationsret, myndighed og meget mere. Hovedværket er Haandbogen (der afløste Supplementet til Nørregaard), men det var forberedt ved talrige specialstudier.

I de første år af Ørsteds litterære virksomhed var de privatretlige emner mindre fremtrædende end de moral- og retsteoretiske og de strafferetlige. Arbejdet i Hof- og Stadsretten gjorde en forandring heri. Allerede i et foredrag fra 1801 om statens ret til at ophæve eller forandre private stiftelser udviklede Ørsted i korthed sin opfattelse af ejendomsretten i opposition mod naturrettens begreb om et absolut herredømme over tingen. Ejendomsretten var for ham noget relativt: summen af de rådighedshandlinger der er overladt til den enkeltes frihed, en rådighed der begrænses i kraft af statens beføjelse og pligt til at varetage hensynet til andre.³⁵ Ørsteds behandling af en sag fra 1803 viser hvorledes han i sin argumentation bevæger sig fra begrebsanvendelse på et generelt plan til en mere konkret vurdering af den retlige løsnings hensigtsmæssighed.³⁶ Problemet var om den oprindelige ejer af nogle senere stjålne ihændehaberobligationer kunne kræve disse tilbage fra en person der havde erhvervet dem i god tro. Som dommer kom Ørsted i mindretal med det standpunkt at den bestjålne ejer stadig kunne gøre sin ret gældende. Da han skrev om sagen året efter hældede han til flertallets standpunkt, der i mellemtiden var blevet stadfæstet af Højesteret. I første omgang havde Ørsted ment at en vindikationsret fulgte af ejendomsrettens begreb. Derefter blev hans argumentation mere kompliceret, bl. a. fordi det kunne se ud til at der var to uforenelige løsninger som begge stred mod »retsidéen«. Men praktiske hensyn til samfundets tarv talte for det resultat at obligationerne forblev hos besidderen. Dette var uden tvivl løsningen når det gjaldt bankosedler, thi ved modtagelsen af penge måtte der herske tillid til en herved erhvervet ret. Dette var også for ihændehavepapirernes vedkommende den bedste ordning, når man tog hensyn til disse papirers funktion i omsætningen og interessen i at kunne handle i tillid til retserhvervelsen. Resultatet bestyrkedes af en fortolkning af kongens og kreditors vilje ved udstedelsen og modtagelsen af statslige ihændehavepapirer.

Ørsted bebrejdede den hidtidige teori at den havde for ringe blik for

retsproblemernes mangfoldighed. Den forsømte at skabe sig klarhed over de samfundsmæssige behov som reglerne skulle tjene; dens almindelige principper blev ikke justeret i takt med en øget forståelse af det specielle, medens behandlingen af det specielle omvendt gik glip af den støtte der var at hente i rigtigt gennemtænkte grundprincipper. »Først ved at sammenholde en Læresætning med de mærkeligste Classer af Tilfælde, hvorpaa den kan anvendes, kommer Retsforskeren til fuld Klarhed om dens Betydning og Grændser . . . Det ligger desuden i den eiendommelige Maade, hvorpaa mine vigtigste Retsforskninger for det meeste ere anstillede, at jeg maa bruge hiin Methode. Ligesom alt hvad jeg har arbeidet for Lovkyndigheden størstedeels er opstaaet under et virksomt Forretningsliv, saaledes har og min Embedsvirksomhed givet min videnskabelige Virksomhed sin rigeste Næring. Ved den har jeg nemlig faaet Leilighed til at erhverve en klarere og mere levende Indsigt i mangfoldige Retsforholds Natur end den blotte Eftertænkning kunde givet mig . . .«³⁷

Ørsteds behandling af privatretlige spørgsmål er kun i begrænset omfang præget af hans grundtanker om frembringelse af en ordening der svarer til »menneskets sædelige bestemmelse« eller »menneskehedens totaløjemed« eller »samfundets moralske tarv«. Selvom Ørsted nok i højere grad end vi har set moralske perspektiver i privatretlige anliggender, er det dog mindre ophøjede formler der bedst karakteriserer en stor del af de privatretlige opgaver: at tilvejebringe regler og konfliktløsning i overensstemmelse med samfundets tarv og kulturtilstand, at skabe en fornuftig ordening af de udvortes forhold mellem menneskene etc. Det er vanskeligt at sige i korthed hvad der giver Ørsteds fremstillinger deres kvalitet; man kan pege på hans sikre greb om lovfortolkningen og sans for retsdannelse i de tomrum der opstår mellem lovbestemmelserne, hans indlevelse i livsforholdenes og retsproblemernes variationer, hans overblik over de retlige løsningsmuligheder, hans evne til at bedømme rimeligheden og de samfundsmæssige virkninger af disse løsninger.

Det er ikke karakteristisk for Ørsted at han i stort mål har fundet på nye og hidtil ukendte retsregler. Der lå på de fleste privatretlige områder et bredt udbud af retlige løsninger i europæisk ret og retslitteratur fra romerretten til de nyeste kodifikationer, og Ørsted havde omfattende kundskaber i fremmed ret, særlig tysk litteratur fra det 18. årh. og fra samtiden. Det hørte tilmed til hans retskildelære at en regel der havde stået sin prøve andre steder under tilsvarende kulturforhold havde et rimeligt krav på at blive taget i betragtning hos os. Men når Ørsted så

tilbage på sin virksomhed som forfatter og lovgiver, ville han hævde at han aldrig havde antaget en fremmed regel uden nøje at prøve om den passede til danske forhold.³⁸ Det vanskelige spørgsmål om påvirkninger fra fremmed ret og retslitteratur er i dansk retshistorie navnlig behandlet af Thøger Nielsen i »Studier over ældre dansk Formueretspraksis« (1951) og specielt med henblik på Ørsted af Ditlev Tamm i »Fra 'Lovkyndighed' til 'Retsvidenskab'« (1976).³⁹

6. Strafferetten var nok den juridiske disciplin der stod Ørsteds hjerte nærmest. Her, hvor han var frigjort fra andres systematiske ordning af stoffet, præsterede han nogle af sine mest helstøbte arbejder: »Systematisk Udvikling af Begrebet om Tyverie« (1809), »Over de første Grundregler for Straffelovgivning« (1817), »Manddrab og de dermed beslægtede Forbrydelser« (1819), »Indledning til den Danske og Norske Criminalret« (1826–28) og »Om Dødsstraffes Retfærdighed og Hensigtsmæssighed« (1828). Han skrev også mange tidsskriftsafhandlinger og anmeldelser af tysk kriminalistisk litteratur. Strafferetten var det eneste fagområde hvor Ørsted opnåede at blive godt kendt blandt tysksprogede jurister. Det skete med de tre bind »Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie« (1818–26), der indeholdt hans store afhandling om grundreglerne for straffelovgivning og hans indlæg i debatten om Gönners udkast til en straffelov for Bayern.

Det er let at se hvad der gjorde strafferetten tiltrækkende for Ørsted. Faget havde en meget direkte tilknytning til moral- og retsteoretiske grundproblemer. Kant og Fichte anviste helt forskellige udgangspunkter. Samtidig var der et omfattende oprydningsarbejde at udføre med hensyn til fremstillingen af gældende ret, og da analysen af de almindelige ansvarsbetingelser var stærkt forsømt var det en nærliggende opgave for Ørsted at studere og vurdere den righoldige tyske litteratur herom, så at også dansk strafferet kunne få sin højst tiltrængte Almindelige Del. Sidst men ikke mindst måtte der tages fat på lovgivningsopgaver. På strafferettens område havde Ørsted ikke de samme forbehold overfor værdien af kodifikationer som når det gjaldt privatretten, ja det kom flere gange til udtryk hos ham at domstolenes skøn, der var et ubetinget gode i civilretten, kunne lede til en farlig mildhed i strafferetten. I årene 1826–40 skrev Ørsted udkast til de fire partielle straffelove som blev gennemført.⁴⁰ Men det blev ikke ham der udarbejdede den første samlede straffelov siden Danske Lovs 6. bog. Den kom i 1866 og var resultatet af et kommissionsarbejde.

Ørsteds straffeteori var vendt mod Kants gengældelseslære, en af de sammenblandinger af ret og moral som han tidligt fik afsmag for, »et Misgreb ind i en Verden, der ligger udenfor Straffelovens Virkekreds«. ⁴¹ Fichtes retslære blev hans udgangspunkt, men omkring år 1800 var P. J. A. von Feuerbach begyndt at udvikle en tilsvarende lære om retten med særligt henblik på strafferetten, og Feuerbach blev en af de tyske jurister Ørsted kom til at respektere allermest. Ørsted så det som strafferechtens opgave at værne samfundet og individerne ved kriminalisering af de handlinger der volder skade eller fare. Lovens straffetrusel skal skabe motiver til at undgå lovovertrædelser. Straffens idømmelse og fuldbyrdelse i tilfælde af overtrædelse er en nødvendig konsekvens af at loven har truet med denne straf, men principielt er det loven der skal realisere statens præventionsformål. Ørsted var dog i højere grad end Feuerbach villig til at se straffens virkning på den dømte som et accessorisk nytteformål.

Både i sine skrifter og i sit lovgivningsarbejde var Ørsted med til at afskaffe forældede straffe og mildne det 18. årh.s strafniveau. Hans kritik ramte dog fortrinsvis det der allerede var kendeligt udlevet. Ørsted havde et strengt syn på straffastsættelsen. Han var tynget af sine forestillinger om straffens nødvendighed til værn om statens sikkerhed og borgernes frihed. Det lå ham fjernt at nære tvivl om nytten af de straffe han gik ind for, og det kan godt undre, eftersom han samtidig meget godt forstod at religion, moral og pligtfølelse indvirker mere på menneskers adfærd end statens tvangsforanstaltninger. Der kommer også nogle mærkeligt gammeldags strafværdighedssynspunkter til orde, fx. hvor Ørsted forsvarer korporlig revselse af udenlandske landstrygere, ⁴² eller hvor han kritiserer Danske Lovs voldsbestemmelser fordi straffen for hug og slag er den samme hvad enten volden går ud over »en Person af den laveste Almue eller en anset Mand eller endog et dannet Fruentimmer«. ⁴³ Tilsvarende er »Voldtægt, udøvet mod et Fruentimmer, hvis Kjønssære er ubesmittet, en større Forbrydelse, end om den Voldtagne var berygtet. Legemlige Angreb, Ærefornærmelser, og Frihedsberøvelser medføre for de mere dannede og finere følende Mennesker et større Onde end for den raaere Menneskeklasse«. ⁴⁴ Ørsteds grundregler er dog ikke udelukkende til gunst for de velagtede og besiddende; således anser han ejendomsforbrydelser for grovest når de rammer mindrebemidlede, og han vil afpasse bøders størrelse efter domfældtes økonomiske forhold.

Ørsted var modstander af de lemlæstende straffe, men ikke ubetinget af legems- og æresstraffe. Så sent som i 1830 tog han til orde for en be-

grænset opretholdelse af kagstrygningen der bestod i at lovovertræderen, bundet til en pæl, fik tildelt 27 slag på ryggen med pisk.

Ørsted var en tilhænger af dødsstraffen, ikke i det omfang hvori den anvendtes efter Danske Lov, men dog ved flere forbrydelser end forsætligt drab. Det er, siger han, »høist vilkaarligt, naar Nogen vil sætte en absolut Grændse for de Forbrydelser, som retteligen blive at straffe med Døden. Kun de ledende Grundsætninger lade sig hidlede af den almindelige Fornuft; Anvendelsen er altfor betinget af Forhold og Omstændigheder, til at en skarp og almeengyldig Grændse lader sig opstille«. ⁴⁵ Det var ikke noget imponerende standpunkt, og det bliver ikke bedre af at C. Goos i 1906 udtalte at alle andre end de absolutte abolitionister måtte tiltræde Ørsteds mening. ⁴⁶

Ørsteds opfattelse af strafanvendelsen kan ses som et udslag af holdninger der udgør hans begrænsning som retsskabende jurist. Hans almindelige retslære betoner at retten er et udviklingsforløb hvor resultaterne bestemmes af de vurderinger og forestillinger om samfundets tarv der sættes ind som drivende kræfter. Specielt når det gælder privatretten, men også i sin behandling af de almindelige ansvarsbetingelser i strafferetten, blev Ørsted næppe overgået af mange i datidens europæiske retsvidenskab. Men der var sider af retten hvor fremtidsperspektivet i hans skrifter blev for kort, og det er især tilfældet når det drejer sig om individets frihed og retsbeskyttelse i forhold til statsmagten. Man kan læse herom hos Ørsted selv, naturligvis uden at finde at han selv opfatter det som en svaghed. I et brev af maj 1829 til P. C. Stemmann bringer han det kgl. reskript af 1826 på bane for at erfare om muligheden for at opnå en forandring heri. Om sig selv som retsvidenskabsmand skriver han: »i Særdeleshed turde det i en Tidsalder som den nærværende, hvori et System meer og meer udbreder sig (tildels her men endnu mere i fremmede Lande), der lader Individet og dets Tarv gjelde alt, ikke være uden Nytte, at ogsaa en Forfatter, der har meere Sympathie med de offentlige Interesser, tør opløfte sin Stemme for et System, der vil, at Individet skal betragte sig som et Leed af det Heele, og medens dette sørger for ham, ogsaa er pligtig til at føie sig i den Orden, som det Heeles Vedligeholdelse fordrer, og finde sig i de Offer, som hertil behøves«. ⁴⁷ Ørsted henviser herved til sin nylig offentliggjorte afhandling om dødsstraffen.

Ørsted var i sin tidlige ungdom blevet grebet af revolutionstidens frihedsidealer. ⁴⁸ De bevarede også en indflydelse på ham, fx. i trykkefrihedssagen, selvom det stod for ham som noget væsentligt at »Friheds-

sind og Interesse for borgerlig Orden deri holde hinanden Ligevægt«. ⁴⁹ Endnu i 1830'erne var han for mange en af liberalismens store autoriteter. Men Ørsteds værdibegreber var ikke indrettet på den udviklingslinie der førte fra oplysningstiden til demokratiet. Således var han i 1849 fuld af forbehold overfor udkastene til grundlovsregler om borgernes frihedsrettigheder. ⁵⁰ Hans rolle var naturligvis i mangt og meget fastlagt da han indtrådte i Danske Kancelli. Næppe meget i hans indsats ville være blevet ændret hvis Ørsted var blevet fældet eller havde valgt at gå i 1826. Det er et mere åbent spørgsmål om andre sider af hans kritiske evne og hans blik for naturlige rettigheder ville være blevet udviklet hvis han tidligt havde opnået en universitetsansættelse.

Noter til Ørsted som jurist.

- 1) Om Ørsteds examen se Ditlev Tamm i *Juristen og Økonomen* 1978, 513 ff. –
- 2) *Af mit Livs og min Tids Historie I* (1851) 36 f. Ørsted fremhævede også at han var ramt af sygdom da han skrev sine konkurrenceforelæsninger (se tilsvarende den i note 13 nævnte levnedesbeskrivelse). –
- 3) *Eunomia II* (1817) XIII. –
- 4) Ørsteds indlæg i *Juridisk Tidsskrift* 8–10 er genoptrykt i *Moralfilosofiske Skrifter i Udvalg* (1936) 279 ff. –
- 5) H. Martensen: *Af mit Levnet I* (1882) 60. –
- 6) *Liv og Tid I*, 40. –
- 7) Begge trykt i *Eunomia I* (1815), se også *Blandede Skrifter i Udvalg* (1933). –
- 8) *Breve til og fra F. C. Sibbern I* (1866) 16, brev af 30. april 1812 fra G. Sverdrup. –
- 9) *Breve til og fra F. C. Sibbern I*, 32. –
- 10) Anders Sandøe Ørsted: *Skrifter i Udvalg I–VII*, udgivet af bestyrelsen for Det Anders Sandøe Ørstedske Prisedaille-Legat ved Troels G. Jørgensen (1930–36). –
- 11) Anders Sandøe Ørsted: *Arbejder om Trykkefriheden* ved Harald Jørgensen (1947). –
- 12) Universitetsdirektionens forestillingsprotokol 1815, nr. 464 med bilag (Rigsarkivet). –
- 13) Publiceret i dansk oversættelse af Ditlev Tamm i *Juristen og Økonomen* 1978, 520 ff. – I 1799 havde Ørsted holdt en af sine konkurrenceforelæsninger på latin, men den blev ikke trykt. To forelæsninger findes i *Minerva* 1800. –
- 14) Frantz Dahl: *Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826* (1929) XLIV. –
- 15) *Haandbog II*, fortale. –
- 16) Se også Ørsteds afskedsord i *Juridisk Tidsskrift* 16, II (1830). Det fremgår af en brevvæksling fra 1829 med P. C. Stemmann at kongen betragtede fuldførelsen af *Haandbogen* som tilladt ved afgørelsen af 1826, og at kongen ikke havde haft noget imod at Ørsted udgav endnu to bind af *Juridisk Tidsskrift*. Se Frantz Dahl: *Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826*, 199 med Stemmanns referat af kongens syn på Ørsteds skribentvirksomhed iøvrigt. –
- 17) Se Frantz Dahl *anf. st.* 205 ff. –
- 18) Om dansk retsvidenskab i det 18. årh. henvises til Frantz Dahl: *Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie*, i *Festskrift i Anledning af tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af Juridisk Eksamen ved Københavns Universitet* (1936, særtryk af Fr. Dahls afhandling 1937) samt til Thøger Nielsen: *Studier over ældre dansk Formueretspraksis* (1951)

24 ff. – 19) Ørsteds håndskrevne optegnelser, udg. af N. Cohn i *Juridisk Tidsskrift* 1918, 345. – 20) Om det juridiske studium se Ditlev Tamm i *Juristen* og *Økonomen* 1978, 509 ff. – 21) *Liv og Tid I*, 4 f. – 22) Om Ørsteds retsfilosofiske udvikling se C. Goos i *Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling* 3. Afd. 1, II (1904) og Alf Ross: *Virkelighed og Gylighed i Retslæren* (1934) 39 ff. – 23) Forsøg til en rigtig Fortolkning og Bedømmelse over Forordningen om Trykkefrihedens Grændser (1801) 87 f. – 24) *Eunomia I*, 39 ff., sml. *Liv og Tid I*, 89 ff., 137 ff. – 25) *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger* 1807, 150. – 26) *Eunomia I*, 51. – 27) *Juridisk Arkiv* 3 (1804) 176. – 28) *Liv og Tid I*, 147. – 29) *Eunomia I*, 51. – 30) *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger* 1799, 455 f. – 31) *Haandbog I*, 91 ff. – 32) *Eunomia I*, 76 ff., 111 ff., *Trykkefrihedens Grændser*, 215 ff., *Liv og Tid I*, 91 f. Sideløbende med de her refererede betragtninger over domstolenes stilling i rets anvendelsen lagde Ørsted grunden til betydningsfulde arbejder om bevismidler, bevisbedømmelse og »juridisk vished«. De er optrykt i *Processuelle Skrifter i Udvalg* (1932). Ørsteds placering i bevisteoriens udvikling er senest behandlet af Henrik Zahle: Om det juridiske bevis (1976) 108 ff. – 33) De vigtigste sider af Ørsteds retskildelære er senest behandlet af Ditlev Tamm i *Fra 'Lovkyndighed' til 'Retsvidenskab'*, se navnlig 375 ff. – 34) Se bl. a. *Liv og Tid I*, 146. – 35) *Eunomia I*, 23 ff., *Liv og Tid I*, 115 ff. – 36) *Juridisk Arkiv* 3 (1804) 54 ff. og 171 ff., jfr. *Arkiv for Retsvidenskaben* 1 (1824) 250 ff., 447 f. og 501 ff. Se hertil Troels G. Jørgensen: *Anders Sandøe Ørsted som Dommer* (1928) 51 ff., Thøger Nielsen: *Studier over ældre dansk Formueretspraksis*, 133, 139 ff., Ditlev Tamm: *Fra 'Lovkyndighed' til 'Retsvidenskab'*, 156 ff. – 37) *Haandbog I*, fortalen. – 38) Se bl. a. *Liv og Tid I*, 8 f., *Juridisk Tidsskrift* 1918, 395 ff., sml. *Haandbog I*, 466 ff. og *Eunomia IV*, 1 ff. – 39) Se også Ernst Andersen i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1977 B, 93 ff. og Ole Fenger: *Romerret i Norden* (1977) 144 ff. – 40) Se herom Troels G. Jørgensen: *De Ørstedske Straffelove* (1948). – 41) *Eunomia II*, 4. – 42) *Juridisk Tidsskrift* 11, I, 205. – 43) Utrykt betænkning 1826, citeret efter Troels G. Jørgensen: *De Ørstedske Straffelove*, 45. – 44) *Eunomia II*, 140. – 45) *Juridisk Tidsskrift* 15, I (1828) 202. – 46) *Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling* 3. Afd. 2 (1906) 309 f. – 47) Frantz Dahl: *Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826*, 194 f., sml. ovf. note 16. – 48) *Liv og Tid I*, 12 ff. – 49) *Nyt juridisk Arkiv* 10 (1815) 73, sml. *Liv og Tid I*, 80. – 50) Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og en Valglov (1849) 366 ff., 375 ff. Om Ørsteds syn på ejendomsretten til neger-slaver i København se *Arkiv for Retsvidenskaben* 1 (1824) 459 ff. Hans votering i nogle sager herom fra 1801 er omtalt af Waaben i *Juristen* 1964, 321 ff.